

Csoóri Sándor címerversének (*Idegszálaival a szél*) alakzattana

Csoóri Sándor 80. születésnapjára

A szöveget szabályos és mennyiségileg értékelhető alakzatok (átalakító eljárások) építik föl. Ezekre az eljárásokra már az ókori retorika is felfigyelt, sőt rendszerezte is őket, beható tanulmányozásuk a 20. században folytatódott, például a francia neoretorikai iskola nyomán. A legújabb magyar alakzatgyűjtemény (Szathmári 2008) mintegy kétszázat sorol fel, nyilván korántsem az összes alakzatot. Eddig megoldhatatlan feladatnak bizonyult az alakzatok csoportosítása. Az ókortól, Platóntól, de következetesen Quintilianustól kifejtve találkozunk négy változáskategória, „quadripartita ratio” megjelenésével. A 20. században ismét felbukkan ez a négy kategória, és a magyar alakzatkutatások is folyamatosan emlegetik. (A bonyolult kérdéshez lásd: Gáspári 2003, Szathmári 2006, a magam elemző módszerében a két említett szerző által is elfogadott négyes felosztást alkalmazom: hozzátoldás – adjekció, elhagyás – detrakció, sorrendcsere – transzmutáció, helyettesítés – immutáció.)

Az alakzatok nem csupán szövegszépítő, -cicomázó eljárások, hanem – ahogy első mondatom is sugallja – minden szövegre jellemző, antropológiai és nyilván kulturálisan is befolyásolt eljárások. Nyilvánvaló azonban, hogy a különféle típusú szövegekben az alakzatok jellege és aránya más, de erről pontos leírásaink vagy becsléseink nincsenek. Azt is csak sejtjük, hogy a művészi szövegekre bizonyos alakzattípusok jellemzőbbek lehetnek („alakzattelítettség”), és talán éppen ez a „bőség” teszi „szebbé”, esetleg nehezebben érthetőbbé, misztikusabbá ezeket a szövegeket, egyúttal azonban edzi is az elmét, fokozza a szövegértést. Jó okunk van feltételezni azt, hogy a művészi szövegek olvasása, fejtegetése, értelmezése alapvető, meghatározó személyiségjellemzőket fejleszt. Ehhez a folyamathoz hozzájárulhat az alakzatokkal való szorosabb megismerkedés például egy-egy műalkotás kapcsán.

Az alakzatok szövegszépítő voltára már több tanulmányban felhívtam a figyelmet. Szövegantropológiámban fölvettem a gondolkodási formák és az alakzatok szoros kapcsolatát, „antropológiai” jelentőségét. A későbbiekben a nyelvi humor alapvető alakzatait mutattam ki, majd pedig a gondolatalakzatok szövegtípusokat alakító szerepére mutattam rá. Legutóbb a 2008-ban elkészült magyar *Alakzatlexikon* alapján rendszereztem az alakzatokat négy alapvető átalakítási művelet szerint, felhívva a figyelmet arra, hogy ezeken túl vannak komplex, több helyre besorolható alakzatok is (Balázs 2007, 2008a, b, 2009).

Az alakzatok ilyen fokú szétbontása és rendszerezése valójában „természetellenes” művelet, és ez a didaktika vagy a dedukció csak arra jó, hogy rávilágítsunk építőelem voltukra. Az alakzatok csodája hatásukban rejlik, vagyis abban, hogy

„élvezetes struktúrákat” hoznak létre (Fónagy 1990: 36), amelyek önálló életre kelnek, és úgy is hatnak, hogy nem is tudunk róluk. Sőt az alakzatok képesek arra is, hogy irracionális világokat jelenítsenek meg. A most következő elemzésben Csoóri Sándor egyik meghatározó versét, ars poétikáját („címversét”) a többek által elemzett, sokféle honlapon szereplő *Idegszálaival a szél* című verset boncolgatom az alakzatok szemszögéből. Bizonyításra váró feltételezésem, hogy a jelentős versek sok, egymásba fonódó alakzatot tartalmaznak, és valamennyi nyelvi átalakító műveletre van példa bennük, s ezekből (is) adódik egy vers élvezetes struktúrája, valamint többretegűsége.

Idegszálaival a szél

Itt kékül meg a kezed
s cintányér-arcod itt csattan a földhöz.

Nincs másik idő, mely befogadna,
másik ország, mely nevet adna:
ideköt
idegszálaival a szél,
pamutszálaival a köd
s a végső türelem is ideötvöz.

Elsüllyedt szekértengelyek
forгатják ezt a földet
tavaszba,
nyárba.
A szőlőkarókkal kivert hegy:
Szent István ittmaradt koronája.

Hallgasd,
a tolongó úri zaj:
csikónyerítés, patadobaj.
S a cseréptányérok repedése, mint a csontoké.
Ezer esztendő törik szét velük:
Hunyadi László nyakszirtje, válla – –
Futhatsz a szeplőtelen Notre Dame elé,
vonagló sátán-torkaiból is az ömlik, az a szennylé
földed nyomorúsága.

Mint húsban vándorló szilánkot,
hordod magadban romjait;
s ha már sebesülésed ideköt,
ideköt gyógyulásod is.
Feküdj bele a sárba,

borona-rücskös tüske-ágyba,
 ne vess vagy vicsorogj – –
 Ölelni másutt is ölelhetsz,
 de ölni csak itt maradt jogod.

Csoóri Sándornak 1966-ban született, a hazaszeretet tematikájába sorolható verséről másfél száz honlapról gyűjthetünk adatot. Ez azt jelenti, hogy a vers csaknem fél évszázad óta és után is él, foglalkoznak vele irodalomtörténészek, diákok, és mottóul (konkrét közéleti üzenetül) is kítűzik egyes honlapokra. A versről több alapos irodalomtörténeti elemzés született (pl. Vasy Géza 1983, Görömbei András 2003), de alig akad Csoóri-kutató, aki legalább meg ne említene. Tarján Tamás (é. n.) egyenesen ezt írja: „Csoórinak feltűnően kevés a nagy verse, a címverse. Leginkább az Idegszálaival a szél, a Zúzvara-koszorút a sírra, a klasszicizálódó remek Berzsenyi elégiája, egy-két portrévers, egy-két szülő-vers érdemli e rangot. Inkább a mentalitás dicséri, mint a gondolat; inkább a hang, mint a nyelv.” Ez az észrevétel különösen indokoltá teszi a nyelvészi-nyelvészeti fejtegetést, amelyet most a stilisztika és a retorika eszköztára mellett a szöveg- és az antropológiai nyelvészet és részben a szemiotika eszközeivel egészítünk ki.

Mielőtt belevágnék a vers alakzattani elemzésébe, olyan, nem alakzattani jelenségeket sorolok föl ismétlésképpen, amelyekre Vasy Géza (1983: 255–63) hívja fel a figyelmet: többretegű (komplex képeket tartalmazó, többszörös síkváltásokat felvonultató) vers; olyan hazafias vers, amelyben nem is szerepel maga a *haza* szó; kulcsszavai a következők: *itt, föld, ideköt*; a vers negyvenegy főneve közül tizenhét közelebbi-távolabbi kapcsolatban van a földműves munkával: *sár, borona, tüske, ágy, csikónyerítés, patadobaj, szekértengely, szőlőkaró, hegy, föld* (háromszor), *tavas, nyár, esztendő, szél köd*; további kilenc főnév az egyik legalapvetőbb szókincsreteg, a testrésznevek körébe sorolható: *kéz, arc, idegszál, csont, szilánk, nyakszirt, váll, torok, hús*; hét főnév sorolható a versbeli hazafogalom körébe: *név, idő, ország, korona, jog, Szent István, Hunyadi László*; itt külön megjegyzendő, hogy Csoóri verseire nem jellemző a tulajdonnevek szerepeltetése, itt rögtön két történelmi név is van, valamint a *Notre Dame* is megjelenik; további hat főnév a paraszti életformaváltás elvont megfogalmazását mutatja: *zaj, repedés, sebesülés, gyógyulás, türelem, nyomorúság*.

Vasy Géza egyébként a vers hangtani mélyrétegeit is feltárja, különösen négy fonetikai szempontot emel ki: a zöngétlen zárhangok (*t*), a nazálisok, a magánhangzók, valamint a hosszú és a rövid szótagok előfodulásának gyakoriságát. Ezekre a mostani elemzésben nem térek ki. A vers narrációja szempontjából önmegszólító (egyes szám 2. személy), de Görömbei András (2003: 123) szerint ezt is összetettebben kell értelmezni: „egyszerre önmegszólító és megszólító vers. A költő önmagához beszél, önmaga számára teszi kikezdehetlenné a hazához való kötődését, de éppígy szól másokhoz, mindenkihez”.

A latin retorikusok nyomán Roland Barthes a retorikai (szövegépítő) alakzatokat két alapvető műveletben látja: a hozzáadásban és a kihagyásban, valamint ezekből levezet két további (járulékos) műveletet: a helyettesítést és a felcserélést. Ennek az alakzatrendszernek a nyomán született meg a magyar *Alakzatlexikon*

felépítése is. A vers alakzattani elemzésében ezt a négyes felosztást követem (Szathmári 2008).

Az ismétléses (adjekciós) alakzatok alapvetőnek tűnnek mind a mindennapi, mind a művészi nyelvhasználatban, az ismétlésben nyelvteremtő erő, sőt talán a kulturális-nyelvi evolúció egyik forrása rejlik. Ez a vers is teli van addíciós (halmozásos) alakzatokkal. Repetíció (szó szerinti ismétlés): *itt – itt, másik (idő) – másik (ország), ideköt – ideköt*. Figura etimologica (tőismétlés): *ölelni – ölelhetsz* (egyúttal sajátos magyar tekintethatározós szerkezet is). Halmozásos/fokozásos alakzat (mellérendelő szerkezetek ismétlődésformája): *tavasza – nyárba, sárba – ágyba*. Enumeráció (felsorolás): *csikónyerítés, patadobaj – nyakszirtje, válla*. Paralelizmus (párhuzamosság, ugyanazon vagy hasonló szintaktikai szerkezet): *itt kívül... – itt csattan..., másik idő, mely... – másik ország, mely, idegszálaival a szél – pamutszálaival a köd, ideköt – ideötvöz*. Az ismétléses-halmozásos jelleg a költőszók szintjén is megfigyelhető (igaz, csak a vers egészében, nem szorosan egymást követően), a jelenség neve polyszindeton (kötőszóhalmozás): *s* (kapcsolatos kötőszó négyszer). Említendő még az alliteráció: *kéül... kezed*, belső alliteráció: *idegszálaival a szél*, illetve: *szálaival a szél – szálaival a köd*. A vers egésze szempontjából alapvető jelentőségű alakzat a paronomázia (részleges ismétlés). Hangsúlyos helyen, az utolsó két sorban fordul elő:

Ölelni másutt is ölelhetsz,
de ölni csak itt maradt jogod.

A paronomázia itt az *ölelni – ölni*, amely nemcsak részleges ismétlés, formai rokonság, hanem egyszersmind tartalmi ellentét, ahogy Vasy Géza (1983: 267) kifejti: „A verslezárás végső feszültségét a különböző lehetőségek adják. Növeli ezt az ölelni-ölni már József Attila által észrevett esztétikai izgalma: a két szó formai rokonsága és tartalmi ellentéte...” Ez az utolsó két sor, a vers végkicsengése felfogható szentenciának (bölcsmondásnak), esetleg akumennek (elmésség) is, amelyek ugyancsak az adjekciós alakzatok közé sorolhatók.

A csökkentétes (detrakciós) alakzatokra a versben két helyen is írásjelek figyelmeztetnek. Ezek hangsúlyos (mert jelölt) hiányok (ellipszisek):

Ezer esztendő török szét velük:
Hunyadi László nyakszirtje, válla – –
[...]
Feküdj bele a sárba,
borona-rücskös tüske-ágyba,
ne vess vagy vicsorogj – –

A hiányok kifejtése, kiegészítése az olvasó dolga. Az első esetben a történelmi események, tapasztalatok felsorolását csonkolja a költő, a második esetben ugyancsak a történelmileg determinált magatartásformákat. Szükségtelen ezek kimondása, hiszen mindenki tetszés szerint tudná sorolni... Mindkét esetben felsorolás előzi

meg a hiányt, tehát egyértelmű, hogy további (a költő szerint szükségtelen) felsorolásnak kellene következnie.

A préteríció elhallgatási szándékot jelent, a műben ekként értékelhetjük a már említett *haza* szónak az elmaradását, vagyis a vers úgy szól a hazáról, Magyarországról, hogy azt nem említi meg.

A detrakció jelenségének körébe sorolják az allúziót (a célzást vagy a rájátszást). A vers valamennyi elemzője megjegyzi, hogy a vers „rájátszás”, vagyis más versekkel van intertextuális kapcsolatban. Vasy Géza (1983: 257) szerint „nem is ez volt a cél, hanem éppen a hagyományokhoz kötődés, a rájátszás Vörösmarty *Szózat*-ára, Kölcsey versére, a *Zrínyi dalá*-ra”. Avagy Görömbei Andrásnál (2003: 119): „Csoóri *Szózata* és *Nem menekülhetsz*je – személyisége időbeli és nemzeti meghatározottságának tudatosítása és vállalása.” Sőt az allúzió „groteszk rájátszássá” válik: „megfordítja az »itt élned, halnod kell« sorrendet, s a meghalás groteszk képével indítja a verset”. A megfordítás (már előre jelzem) transzmutációs (helycserés) alakzat, amely ez esetben nem egy adott szövegen belül, hanem szövegek között jelentkezik:

Itt élned, halnod kell
(Vörösmarty)

Itt kékül meg a kezed
s cintányér-arcod itt csattan a földhöz.”
(Csoóri)

A harmadik fő átalakító eljárás az immutáció (helyettesítés). Rendszerint itt tárgyalják az antitezist (vagyis az ellentétet, bár mások az adjekciós alakzathoz sorolják). A versben fontos szerkesztési eljárás, és több szinten is megjelenik az ellentételezés. Grammatikailag kifejtve – a *de* kötőszóval – az utolsó sorban:

Ölelni másutt is ölelhetsz,
de ölni csak itt maradt jogod.

További ellentétek: (a verskezdő) halál – élet, itt – máshol (nem itt), valamint a le nem írt van – és leírt nincs, a jelen – múlt (múlt – jelen, jelen – jövő), a futhatsz – ki nem mondva: de hiába, sebesülés – gyógyulás, ne vess – vicsorogj, ölelni – ölni. Az ellentétek nagy száma jelzi, hogy ez az alakzat a vers fő szövegépítő eljárása.

Szabó Zoltán (1988: 215) több műelemzésében hívja fel a figyelmet az ellentét (és a fokozódás) közös szövegszervező szerepére. Például József Attila *Nyár* című versének kapcsán: „A vers szövegszervező elve az ellentét fokozódással... Úgy is mondhatnánk, hogy a vers elejétől a vers végéig haladó fokozódás olyan erőteljes, hogy emiatt a vers eleje és vége egymással ellentétes. Fontos sajátossága ennek a fokozódásnak az is, hogy nem lineáris, nem egyenes vonalú, hanem cikkcakkos.” A folyamatos ellentétekre való épülés és ezek bizonyos fokozódása a Csoóri-versben is felismerhető:

itt – nem itt (máshol)

van – nincs
 halál – élet
 futhatsz – (de hiába)
 sebesülésed – gyógyulásod

Ezeket az utalásosan vagy konkrétan megjelenő valóságfragmentumokat az időkezelés ellentételezése is árnyalja:

jelen – múlt
 múlt – jelen
 jelen – jövő

Az egyes időket jelölő szövegdarabok:

Jelen: *itt kékül meg a kezéd, itt csattan a földhöz*
 Múlt: *elsüllyedt szekértengelyek*
 Jelen: *cseréptányérok repedése, ömlik a szennylé*
 Jövő: *futhatsz; ölni csak itt maradt jogod*

Az idősíkváltások fölfoghatók egy másik immutációs alakzatnak, az averzióknak: a szövegfolytonosságot megszakító váratlanságnak, de lehetne egy transzmutációs (helycserés) alakzatnak is tekinteni: hiszterológiának = a logikus időrend sorrendi cseréjének. Viszont immutációs alakzatnak, enigmának (homályos, rejtett közleménynek, találynak) fogható fel ez a csodás, képzeletünket megfogó két sor:

A szőlőkarókkal kivert hegy:
 Szent István ittmaradt koronája.

Immutációs alakzat a megszemélyesítés, a hasonlat, a metafora, a metonímia is. A versben lévő megszemélyesítések: nevet adó ország; a szél idegszála; ideköt a szél; szekértengely forgatja a földet; szőlőkarókkal kivert hegy; széttörik ezer esztendő; vonagló sátán-torkok. Két antropomorf hasonlat található a versben: „a cseréptányérok repedése, mint a csontoké”, „Mint húsban vándorló szilánkot, / hordod magadban romjait...” Metaforák: *cintányér-arc* (mely egyben sajátos költői szóalkotás, hapax legomenon), a *köd pamutszála*, *Szent István koronája*, *szennylé* (mint) *földed nyomorúsága*, *borona-rücskös tüske-ágy*. Exmetaforának, ily módon természetes szókimondásnak tarthatjuk: „Hunyadi László nyakszirtje, vállá”. Metonímiák: szekértengelyek (talán ekék) forgatják a földet; hordod magadban romjait (emlékeit). Ugyancsak immutációs alakzat a másként mondás egyik fajtája az eufemizmus, amelyre ugyancsak példa a versben: végső türelem (halál). A képek komplex képpé szerveződhetnek: „Elsüllyedt szekértengelyek / forgatják ezt a földet / tavaszba, / nyárba” (metonímia + megszemélyesítés + hiperbola). A hiperbola (nagyítás, túlzás) ugyancsak immutációs alakzat: „szekértengelyek forgatják a földet tavaszba, nyárba”, „űri zaj”, „ezer esztendő törik szét”.

A paradoxon (látszólagos képtelenség) nehezen besorolható, sokféle gondolkodási folyamatot keresztező alakzat. Egyszerűen helyettesítésnek is tekinthetjük. A vers paradoxonai: „elsüllyedt szekértengelyek forgatják a földet”, „tolongó úri zaj”.

A negyedik átalakítási művelet a transzmutáció, a szavak, kifejezések helycseréje. Klasszikus esete a kiazmus, a kereszteződés, vagyis kéttagú nyelvi kifejezés megismétlése fordított sorrendben. A vers kiazmusa:

s ha már sebesülésed ideköt,
ideköt gyógyulásod is.

Helycserén alapul a hiperbaton is, a mondatrendet megbontó közbevetés. A vers haladását erősen megakasztja a következő témakiemelő szerkezet: „vonagló sátántorkaiból is az ömlik, az a szennylé”. Az idősíkok sorrendi cseréje pedig a hisztrológia, ez is megfigyelhető a versben (jelen – múlt – jelen – jövő).

Vasy Géza (1983: 259) említi a versben meglévő sokszintű párhuzamosságot és tükörszerűséget, amely éppen az adjekciós alakzatok nagy számából, valamint egyes immutációs és transzmutációs alakzatokból tevődik össze, és alkot alakzattársulást, illetve komplex alakzatot. Az alakzattársulás Rozgonyiné Molnár Emma (2002: 7) szerint: „az alakzatoknak a szövegfolyamatban történő mobil rendeződését jelenti”, míg a komplex alakzat: „elméleti eredmény, több és többféle alakzat együttes előfordulásának terminusa”. Csoóri versének alakzattársulásaira utaltam az elemzésben. De – úgy tűnik – még ezek mögött is van egy mélyebb réteg.

Az említés szintjén foglalkoztunk a vers fonetikai sajátosságaival, sorra vetjük a nagy átalakító eljárások szerint az alakzatokat, felhívtuk a figyelmet a komplex megoldásokra (ellentétek, komplex képek). Maradt azonban a versnek egy, a nyelvi anyagból kibontható rejtett, metafizikai rétege is. Ezt a jelenséget korábban a nyelvészek *nyelvmetafizika* néven tárgyalták, majd később – hazánkban főleg Fónagy Iván kutatásai nyomán – *hangmetaforának*, *hangszimbolikának* is nevezték, de érdekes módon összekapcsolódik a nyelv ikonikus (képszerű, hangleképező, a szavak egymást hívó) tulajdonságaival is (vö. Fónagy 1990).

Ebben a versben leginkább a hangsúlyos helyen lévő zárlatban (már megálapítottuk, hogy akumen vagy szentencia) található *ölelni – ölni* szópárral kapcsolatban vetődött föl ez a bizonyos hangmetafizikai-ikonikus jelenség. Vasy Géza (1983: 267) írja, hogy a két szó formai rokonsága és tartalmi ellentéte keltette esztétikai izgalmat már József Attila észrevette *A Dunánál* (1936) című versében:

Látom, mit ők nem láttak, mert kapáltak,
öltek, öleltek, tették, ami kell.
S ők látják azt, az anyagba leszálltak,
mit én nem látok, ha vallani kell.

Nem lehet véletlen, hogy a részben hasonló tematikájú versben harminc évvel később visszatér a paronomáziának (szójátéknak) is tartható megoldás, amely egyzersmind a vers üzenetének többszólamúságát is eredményezi.

Ölelni másutt is ölelhetsz,
de ölni csak itt maradt jogod.

Görömbei András (2003: 122–123) így foglalja össze az egy töből eredő, ellentétes jelentésű főnévi igenév (eredetileg ige) esztétikai kapcsolatát: „Kiss Ferenc úgy érzi, hogy »a végső érv nem olyan pontos, mint amilyen hangzatos«. Csak sejteni, hogy életre-halálra menő küzdelemre csak itt van esélye, de a csattanó olyan hangsúlyt ad az öléshez való jognak, hogy vonatkozásai, motívumai elhomályosulnak.” Vasy Géza kétféle értelmezés lehetőségére utal: „Mert nincs eldöntve, kit maradt jogod ölni: Magadat? Más? Vagy mindegyiket? A megoldás alighanem az utóbbi, de úgy, hogy a hangsúly a másón van, ami egyértelműen a föld nyomorúságát jelenti.” Az egy töből eredő, ellentétes jelentésű főnévi igenév, az ölelni és az ölni szembeállítás a vers zárlatában azt a tudatot erősíti, hogy a személységnek a legsúlyosabb következményekkel járó tettekre csak itt a hazájában van joga. Itt a legnagyobb a felelőssége, és itt van egyedül lehetősége az emberi teljességre.”

Az elgondolkodtató végkifejlet (akumen, szentencia) bennünket még további, rejtett nyelvi jelenségek kutatására ösztönöz. Már korábbi elemzésekben, például József Attila kapcsán (Balázs 2005) másokat, irodalomtörténészeket idézve felhívtam a figyelmet arra, hogy a hasonló hangzású szavak vonzzák egymást (a mindennapi és a művészi nyelvhasználatban egyaránt, de ez utóbbiban további jelenségeket rejtve). Így találhatók például József Attila *Tudod, hogy nincs bocsánat* című versében efféle paronomáziák (ikonikus rejtélyek, enigmák, többletjelentések): *hódoj – hódíts – had, vess el – elvet, ne vesd meg – nevesd meg*. Fráter Zoltán (2009) egy esszéjében ugyanilyen jelenségeket tárgyal József Attila Babitsnak írt *Magad emésztő* című verse kapcsán. Az esszé címe világos magyarázatot ad: *Kimondatlan mondatok Babits és József Attila verseiben*. A nagy vitát kiváltó „ellentétes olvasat” nehezen igazolható, de nehezen is cáfolható.

Úgy vélem, hogy itt egy mély, a nyelvteremtéshez, nyelvalkotáshoz kapcsolódó jelenségről van szó. Természetesen Csoóri Sándornál is felbukkan, a már idézett *ölelni – ölni* formai rokonság – tartalmi ellentételességen túl ebben a versben megfigyelhető az *ideköt – idegszálaival – ideötvöz*, vagyis az *ide- – ideg* egymásba csengése, de ilyen még az *idegszálaival a szél (szál – szél), vonagló – szennylé (ló – lé)*. Az ilyen egybeesések nem véletlenek (de nyilván nem is tudatosak), ahogy az sem, hogy miért éppen az alakzattani szempontból összetett képet mutató *Idegszálaival a szél* (megszemélyesítés, paronomázia, hangmetafizika) szerkezet került a vers címébe.

Egy vers nyelvi-alakzattani feltárása sem lehet teljes, ahogy semmilyen értelmezés sem. Az alakzatok, bár jól leírható kategóriák, sokszor egyértelműen nem különíthetők el egymástól, széles átjárható határokat képeznek, sokszor egymásba fonódnak, átjátszanak egymásba. Ha az alakzatok, gondolatalakzatok és a gondolkodási formák között kapcsolat van, és egyre inkább úgy tűnik, hogy van, akkor ez arra is rámutat, hogy gondolkodásunkban a modulok mellett összetett hálózatok, változatos kapcsolódások, szekvenciák is vannak. Hogy mindezt egy, ma már

történelmi távolból is nézhető, meggyőző, hazafias vers, az *Idegszálaival a szél* kapcsán mondhattam el, jóleső érzés és további munkámhoz erőt adó ihlet számomra.

A SZÖVEGKÖZLÉS FORRÁSA

Csoóri Sándor: *Várazzás a tavaszban*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983.

SZAKIRODALOM

- Balázs Géza 2005. József Attila verseinek modern nyelvészeti megközelítése. Egy példa: *Tudod, hogy nincs bocsánat*. *Magyar Nyelvőr* 129: 452–61.
- Balázs Géza 2007. *Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése*. Berzsényi Dániel Főiskola, Szombathely – Inter Kht., Budapest.
- Balázs Géza 2008a. Különleges és nem különleges figurák. A nyelvi humor alakzatai. In: Daczi Margit–T. Litovkina Anna–Barta Péter szerk.: *Ezerarcú humor*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Balázs Géza 2008b. Gondolkodási formák, gondolatalkzatok, szövegaltípusok. A szövegtípusok antropológiai jellegű megközelítései. In: Tátrai Szilárd–Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg, szövegtípus, nyelvtan*. Tinta könyvkiadó, Budapest, 79–88. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 80.)
- Balázs Géza 2009. Az alakzatok mint szöveg- és stílusépítő eljárások. In: Fráter Zoltán–Füzfa Balázs–Szabó B. István (szerk.): „*Látni, teremteni kell*”. *Sipos Lajos 70. születésnapjára*. Savaria University Press, Szombathely, 120–6.
- Fónagy Iván 1990. *Gondolatalkzatok, szövegszerkezet, gondolkodási formák*. MTA Nyelvtudományi Intézete, Linguistica, Seires C, Relations, 3. Budapest.
- Fráter Zoltán 2009. Kimondatlan mondatok Babits és József Attila verseiben. In: Fráter Zoltán–Füzfa Balázs–Szabó B. István (szerk.): „*Látni, teremteni kell*”. *Sipos Lajos 70. születésnapjára*. Savaria University Press, Szombathely, 64–70.
- Gáspári László 2003. *A funkcionális alakzatelmélet vázlatja*. PPKE Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai, Piliscsaba.
- Görömbei András 2003. *Csoóri Sándor*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. (Tegnap és Ma, Kortárs magyar írók.)
- Rozgonyiné Molnár Emma 2002. *Alakzattársulások egy szépirodalmi műalkotásban (Szomorú Dezső: A párizsi regény.)* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. (Az alakzatok világa 8.)
- Szabó Zoltán 1988. *Szövegnyelvészet és stilisztika*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szathmári István szerk. 2006. *A stilisztikai alakzatok rendszerezése*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Szathmári István főszerk. 2008. *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Szerkesztők: Kozocsa Sándor Géza, V. Raisz Rózsa. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Tarján Tamás é. n. *Én; Ti. Módosulások Csoóri Sándor lírájában*. Internet, letöltés, 2009. dec. 22.
- Vasy Géza 1983. Csoóri Sándor: *Idegszálaival a szél*. In: Vasy Géza: *Pályák és művek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 254–269.

Balázs Géza

ELTE BTK

Mai Magyar Nyelvi tanszék

SUMMARY

Balázs, Géza

**Linguistic figures in Sándor Csoóri's poem *Idegszálaival a szél*
[Straining every nerve, the wind]**

This paper gives a description of Sándor Csoóri's 1966 patriotic 'armorial poem' in terms of linguistic figures; in particular, in terms of four transformational operations (adjection, detraction, immutation, and transmutation) and also discusses the iconic properties of the poem. The paper concludes that the various types of figures, although they are categories that readily lend themselves to description in principle, are often hard to tell apart unambiguously: there are wide and transgressible boundary areas between them, and they are also often intertwined and permeate one another. If linguistic figures, figures of thought, and forms of thinking are interrelated, this fact supports the claim that our thinking involves, in addition to modules, also complex networks, and a variety of links and sequences.

Keywords: Sándor Csoóri, figure, figure saturation, adjection, detraction, immutation, transmutation, iconicity